

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію БОКОЧ Вікторії Михайлівни
«Взаємозв'язок суспільно-політичних і релігійно-церковних
трансформацій в Україні», подану на здобуття наукового ступеня
доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути
та процеси

Актуальність дисертаційного дослідження В.М. Бокоч пов'язана із посиленням впливу суспільно-політичних чинників на релігійно-церковне життя, а також зростанням ролі релігії та церкви у політичному процесі в Україні. Так Україну можна віднести до найбільш релігійних країн на Європейському континенті. Як свідчать результати Дослідження світових цінностей, у 2020 році із показником важливості Бога в житті в 7.07 українці поступилися Румунії (8.68), Греції (8.12), Кіпру (8.03), Польщі (7.66) та Хорватії (7.13). Найменш релігійними виявилися Швеція (3.48), Данія (3.50) та Чехія (3.81). Проблема актуалізується й тим, що політичні та релігійні процеси в Україні нині відбуваються на тлі російської агресії.

Оскільки тема дисертації знаходиться на стику наукових дисциплін, дисертантка залучила до її аналізу публікації з різних галузей знань. Опрацювавши значний обсяг літературних джерел, дисертантка зуміла визначити малодосліджені аспекти проблеми відносин політики і релігії на українських теренах, зробити їх об'єктом свого наукового дослідження. Представлену до захисту дисертаційну роботу можна вважати вдалим продовженням попередніх спроб осмислення цієї проблеми вітчизняними науковцями.

Актуальність теми підтверджується також і тим, що дисертаційна робота В.М. Бокоч виконана у рамках комплексної науково-дослідної теми кафедри міжнародної політики факультету міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»: «Україна в

системі європейської політичної інтеграції» (номер державної реєстрації 0116U005073).

Дисертаційна робота В.М. Бокоч містить чимало положень та висновків, що містять наукову новизну. У ній набуло подальшого розвитку розуміння політичної обумовленості кардинальних змін, які відбулися у релігійно-церковній сфері після здобуття Україною незалежності. Авторка уточнює місце і роль релігії в політичній системі України, звертає увагу на діяльність вищих органів державної влади по забезпеченню права на свободу совісті і віросповідання, формуванню та реалізації державної релігійної політики, розв'язанню сучасних проблем державно-церковних та міжконфесійних відносин. При цьому дослідниця доводить, що попри конституційне закріплення принципу відокремлення церкви від держави, становище релігії та релігійних організацій значною мірою залежить від моделі державно-церковних відносин, покладеної в основу державної релігійної політики, а також дій владних структур та позиції політичних сил, що знаходяться при владі. Оскільки у дисертації чимало місця відведено питанням формування та реалізації державної політики у релігійно-церковній сфері, цілком логічним є уточнення змісту поняття «державна релігійна політика».

Новаторським виглядає аналіз основних напрямів діяльності органів державної влади, які визначають релігійну політику в сучасній Україні та безпосередньо здійснюють її реалізацію. Зокрема, відзначається внесок Верховної Ради України у розробку конституційно-правових засад та створення системи національного законодавства про релігію та церкву.

Новизною і оригінальністю відзначається авторський підхід до визначення компетенції Президента України у релігійно-церковній сфері через його конституційні повноваження. Показуються особливості діяльності президентів України по формуванню та реалізації державної релігійної політики.

На основі аналізу нормативно-правових актів та практики їх застосування у дисертації визначаються та аналізуються напрями діяльності Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади у релігійно-церковній сфері, пріоритетними серед яких є створення умов для реалізації конституційного права на свободу совісті і віросповідання, врегулювання відносини між школою і церквою, розв'язання проблем військового капеланства, реституції експропрійованої церковної власності. У дисертації наголошується на тому, що успішне формування та реалізація політики у релігійно-церковній сфері, розв'язання складних питань державно-церковних відносин можливе за умови злагоджених дій різних органів державної влади між собою та з релігійними об'єднаннями.

Елементи наукової новизни мають також підходи до виявлення причин та наслідків участі релігійних організацій у подіях Революції гідності.

У дисертаційному дослідженні переконливо доводиться, що російська агресія проти України торкнулася не лише політичної, а й релігійно-церковної сфер. У зв'язку з цим дається авторська інтерпретація та оцінка релігійної ситуації в анексованому Криму та окупованому Донбасі, акцентується увага на грубих порушеннях прав і свобод вірян різних конфесій, їх утиски і переслідування за політичними та релігійними мотивами. Нормалізацію релігійно-церковного життя, покращення релігійної ситуації на нині непідконтрольних Україні територіях дослідниця цілком справедливо пов'язує із їх поверненням та реінтеграцією в українське суспільство.

Новаторським є й розгляд проблеми здобуття незалежності православної церкви в контексті суспільно-політичних процесів, зокрема російсько-українських відносин та боротьби різних політичних сил в самій Україні.

Зважаючи на те, що проблема взаємодії політики і релігії охоплює сферу не лише внутрішньої, а й зовнішньої політики та геополітики, В.М. Бокоч демонструє нові підходи до розгляду таких актуальних і

важливих питань як роль релігії у цивілізаційному виборі та європейській інтеграції України, а також загрози, які створює безпеці української держави заснована на російському православ'ї ідеологія «руського мира».

Наукова новизна, положення та висновки, що містяться у дисертаційній роботі, мають належне теоретичне обґрунтування. Успішному дослідженню вищезазначених питань сприяло використання авторкою низки загальнонаукових та спеціальних методів, а також солідної емпіричної бази, основу якої складають численні законодавчі та нормативно-правові акти українського парламенту, Президента України та Уряду України, матеріали, що розміщувалися у засобах масової інформації, статистичні та соціологічні дані.

Дослідниця уміло оперує понятійно-категоріальним апаратом, причому не лише політології, а й інших суміжних наук, зокрема історії, релігієзнавства, правознавства та ін.

Окрім науково-теоретичного значення робота В.М. Бокоч має практичну цінність. У ній міститься чимало матеріалів, висновків та пропозицій, які можуть бути корисними представникам депутатського корпусу, державним службовцям, причетним до формування та реалізації державної політики у релігійно-церковній сфері, викладачам вищих закладів освіти, студентам гуманітарних спеціальностей, політичним та релігійним діячам. Впровадження результатів дисертаційного дослідження сприятиме вдосконаленню державної релігійної політики, розвитку державно-церковних та міжконфесійних відносин, досягненню європейського рівня релігійних свобод.

Дисертація, її положення та висновки можуть стати поштовхом для подальших наукових досліджень у цій сфері. Тим більше, що, як зазначається у дисертації, ця проблема й надалі зберігатиме актуальність, оскільки суспільно-політичні і релігійно-церковні процеси в Україні знаходяться у стані постійного взаємозв'язку, взаємодії і взаємовпливу.

Результати дисертаційного дослідження достатньою мірою апробовані автором на конференціях міжнародного і всеукраїнського рівнів, у виступах на науково-методологічному семінарі кафедри міжнародної політики факультету міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Основний зміст дисертаційної роботи, окремих її розділів та підрозділів всебічно і повно висвітлені в опублікованих працях. Дисертантка є автором індивідуальної монографії та 22 фахових наукових статей у вітчизняних і зарубіжних фахових наукових виданнях, 15 тез конференцій. Кількість публікацій, їх зміст відповідає встановленим вимогам. Автореферат відображає зміст дисертації, розбіжності між текстом дисертаційної роботи та положеннями автореферату відсутні.

Структура дисертаційної роботи дала змогу реалізувати науково-дослідницькі завдання і досягти поставленої мети.

Дисертаційне дослідження В.М. Бокоч є самостійною завершеною науковою працею, результати якої допоможуть глибше розуміти суть та взаємозв'язок процесів, що відбуваються у суспільно-політичному та релігійно-церковному житті України. Цим дослідженням зроблено вагомий внесок в осмислення однієї зі складних і актуальних проблем сучасної вітчизняної політології.

Разом з тим, робота не позбавлена певних недоліків та дискусійних положень.

1. На культурній карті Інглегарта-Вельцеля, яка створюється за результатами Дослідження цінностей світу і вказує на позицію країни щодо двох осей координат: традиційні (релігійні) – світсько-раціональні цінності та цінності виживання – цінності самовираження, Україна пройшла через суттєві трансформації. У контексті посилення релігійного чинника ключовими стали 2006-2008 роки, коли було зафіксовано найбільше наближення українців до традиційних цінностей, важливість яких зменшувалася до 2011 року і дотепер залишається незмінною. Виходячи з

детального аналізу ролі релігії у політичній системі України, здійсненого у другому розділі, чи можна дати однозначну відповідь, що зміни у політичному житті вплинули на релігійність українців, чи зміна ціннісних орієнтирів громадян зумовила еволюцію релігійних організацій в Україні?

2. Протягом першого року після надання Україні томосу у 2019 році близько 600 парафій УПЦ (МП) (із понад 12 тис.) перейшли до ПЦУ, а за останній рік цей процес значно сповільнився. На Вашу думку, що є причинами такого гальмування, яким чином держава може сприяти інтенсифікації цього процесу і чи взагалі повинна втручатися у нього?

3. У роботі згадується про офіційний візит до України папи Римського Івана-Павла II у червні 2001 року та його критику з боку Української православної церкви, яка вказувала на його місіонерську спрямованість та можливе посилення позицій українських римо- і греко-католиків (с. 126). Як сприймається релігійними організаціями готовність Президента України В. Зеленського провести переговори з Президентом Російської Федерації В. Путіним за посередництва папи Римського?

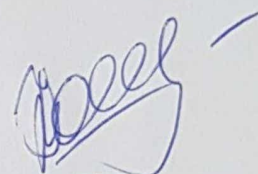
4. Також у четвертому розділі можна було б згадати й про позитивні приклади міжнародної підтримки України у контексті релігійних відносин. Так у лютому 2021 року Конгрес США прийняв резолюцію № 496 проти порушення релігійної свободи в Україні Росією та озброєними групами під командуванням Росії.

Проте висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації. Вони мають здебільшого рекомендаційний характер можуть бути усунуті у процесі подальшої роботи дисертантки над темою.

Таким чином, аналіз дисертаційної роботи засвідчує, що вона є завершеним самостійним дослідженням, у якому отримано нові науково обґрунтовані результати, що вирішують важливу проблему взаємозв'язку та взаємодії суспільно-політичних та релігійно-церковних чинників у процесі трансформації українського суспільства.

Загальний висновок. Представлена до захисту дисертація «Взаємозв'язок суспільно-політичних і релігійно-церковних трансформацій в Україні» за своєю актуальністю, науковою новизною, змістом та формою, практичним значенням відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами), а її авторка Бокоч Вікторія Михайлівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент –
провідний науковий співробітник
відділу правових проблем політології
Інституту держави і права імені В.М. Корецького
НАН України, доктор політичних наук

О.М. СТОЙКО

